

ÄÄRETTÖMÄN JÄLJILLÄ

Emmanuel Levinas, *Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa*. Suom. Antti Pönni. *Toisen jälki*. Suom. Outi Pasanen. Gaudeamus, Helsinki 1996, 121 s.

“Kolmen maan kansalainen”

Ranskalais-mannermainen filosofia menetti viime vuoden lopulla kaksi eturivin filosofia, ensin Gilles Deleuzen marraskuussa ja kohta perään, joulupäivänä Emmanuel Levinasin. Levinas ei ehtinyt kauan paistatella maineensa kukkuloilla, sillä tämä 1906 Liettuassa syntynyt juutalaisintellektuelli tuli laajemmalti tunnetuksi vasta eläkeiässään 1980-luvulla. Niinpä hän filosofiansa mukaisesti jätti vain jälkensä kulkemalla ohi, olemalla mennyt.

Emmanuel Levinasin elämänvaiheet 1900-luvun Euroopassa ovat erottamaton osa hänen filosofiaansa. Oikeastaan vaikuttimet hänen ajattelulleen löytyvät kokonaan akateemisten kysymysten tuolta puolen. Tässä keskeisenä tekijänä oli tietenkin toisen maailmansodan todellisuus ja eurooppalainen antisemitismi. Levinasin perheen kohdalo sinetöityi natsien keskitysleirillä ja itse hän pelastui vain sotavankiasemansa vuoksi. Näissä vuosisatamme kohtalokkaissa tapahtumissa Levinas näki koko eurooppalaisen totalitaarisen ajattelutavan kiteytymän, joka hahmottui poliittisen ohella eettisiksi ja uskonnollisiksi kysymyksiksi, jotka Levinasilla osuvat yhteen.

Levinasin itsensä asema eurooppalaisessa filosofian perinteessä on varsin mielenkiintoinen. Hän on tavallaan kolmen maailman kansalainen: Ensinnäkin hänen taustansa on ortodoksisjuutalaisessa perheessä, jossa hän oppi jo nuoruudessaan lukemaan *Raamattua* hebreaksi, ja myöhemmin Ranskassa hän opiskeli ahkerasti *Talmudia* ja toimi juutalaisen opettajankoulutuslaitoksen johtajana. Toiseksi hän nuoruudessaan kiinnostui Dostojevskistä, Tolstoista ja Pushkinista ja on näin venäjän-liettualaisena toisella jalallaan kiinni venäläisen ajattelun perinteessä, joka tunnetusti asettautuu kompleksiseen suhteeseen eurooppalaiseen ajatteluun. Kolmanneksi Levinas on länsimaalainen filosofi, fenomenologi, joka kuunteli Edmund Husserlin luentoja ja luki Martin Heideggerin *Sein und Zeitia* yhtenä “filosofian historian hienoimmista teoksista”, kuten hän haas-

tatteluissaan sanoo. Näin Levinas asettautuu helleeniskristilliseurooppalaisen perinteen tuolle puolen, mutta länsimaisen perinteen tuntien. Ranskassa hänen läheiseen ystäväpiiriinsä kuului mm. kirjailija Maurice Blanchot.

Gaudeamuksen “Eurooppalaisia ajattelojoita”-kirjasarjassa julkaistu *Etiikka ja äärettömyys* on erinomainen lähtökohta tutustua Levinasin ajatteluun. Aikaisemmin Levinasiin on voinut suomeksi tutustua ainakin *Nuoren voiman* sivuilla. Vuoden 1994 ensimmäinen numero sisältää Levinasin artikkelin “Palvelijatar ja hänen isäntänsä” (1961) myöskin Antti Pönnin kääntämänä.

Etiikka ja äärettömyys koostuu Philippe Nemon kanssa vuonna 1981 Ranskan radiossa käydyistä keskusteluista. Keskustelut seuraavat Levinasin ajattelun kehitystä kronologisessa järjestyksessä ikään kuin “ajattelun alusta” hänen vuonna 1982 julkaistuihin artikkeleihinsa asti. Itse teos *Ethique et infini* ilmestyi kirjamuodossa 1982. Suomenoksen loppuun on liitetty ensimmäisen kerran 1963 julkaistu artikkeli “Toisen jälki” (La trace de l'autre), jossa lukija saa tuntuman Levinasin ajattelu- ja kirjoitustyyliin, joka on vierasta ja elliptistä, eikä avaudu kovin helposti, vaan työntyy pikemminkin itsekin ikään kuin “tuolle puolelle”, ulos selvistä ja haltuunotettavista merkityksistä. Levinas pyrki kirjoitustyyliinsään irroittautumaan perinteisestä filosofisesta kielenkäytöstä etsien “eettistä” kieltä. *Etiikan ja äärettömyyden* alussa on myös kääntäjä Antti Pönnin johdatus Levinasin elämään ja ajatteluun.

Filosofia

Mistä sitten Levinasin filosofiassa on kysymys? Jo hänen pääteostensa nimet kertovat erään lähtökohdan: *Totalité et infini* (“Totaliteetti ja äärettömyys”, 1961), *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence* (“Toisin kuin oleminen tai olemuksen tuolle puolelle”, 1974). Totaliteetti, oleminen ja olemus ovat länsimaisen filosofian perinteisiä termejä, joilla ilmaistaan jotakin kokonaisuutta, kaikkeutta tai todellisuutta. Perinteessä näille ei ole oppositiota, koska ne sisältävät kaiken. Levinasin teokset asettuvat tähän perinteeseen näiden paradoksaaliseen ja arvoitukselliseen suhteeseen: miten totaliteetti ja äärettömyys liittyvät yhteen? Nehän sulkevat toisensa pois. Miten voidaan puhua toisin kuin olemisesta tai ylittää olemus?

Länsimaisen filosofian harrastama totalisointi perustuu pyrkimykseen kattaa maailma tietoisuudella ja pyrkiä absoluuttiseen ajatteluun ja järjestelmään sallimatta minkään jäädä tämän ulkopuolelle. Maailma pyritään palauttamaan kokonaisuudessaan kartesiolaiseen *cogitoon*. Kuten Levinas keskusteluisa toteaa, kritiikki tätä pyrkimystä kohtaan on ollut harvaa, joskin on sanottava, että 1900-luvun mannermainen filosofia on monelta osin lähtenyt tämän kritiikin suuntaan.

Levinas itse sanoo saaneensa radikaalin kritiikin kipinän totaliteettia vastaan saksanjuutalaiselta filosofilta Franz Rosenzweigilta (1886-1929). Juutalaisessa filosofiassa korostuukin voimakkaasti transsendenssin merkitys jonakin, jota ei voida ajatella yhdessä olemisen ja olemusten kanssa, vaan joka todellakin jää tuolle puolelle, ajattelun saavuttamattomiin. Näin on mm. Jumalan laita, joka juutalaisessa perinteessä kirjoitetaankin esim. ‘J-a’. Jumala on ääretön ja jää tuntemattomaksi ja lausumattomaksi.

Juutalaisuuden ja helleeniskristillisen ajattelutavan ero näkyy Levinasin mukaan myös Odysseuksen ja Abrahamin välisessä erossa (s. 101-104). Odysseus edustaa hänelle totaalisen filosofian sankarillista egoa, joka harhailujensa jälkeen löytää aina itsensä ja palaa kotiinsa, kun taas Abraham edustaa liikettä vailla paluuta jättäessään kotinsa lähteäkseen tuntemattomaan. Levinas itse jätti kotinsa muutama vuosi Venäjän vallankumouksen jälkeen koskaan palaamatta.

Levinas on todennut myös, että juutalainen filosofia pyrkii *cogiton* yksinpuhelun sijaan pikemminkin dialogiin. Tämä on nähtävissä myös mm. Martin Buberilla, jonka teos *Minä ja Sinä (Ich und Du, 1923)* on luettava suomeksi WSOY:n julkaisemana vuodelta 1993. Tällaisessa dialogissa, tai ehkä paremminkin diakoniassa, kuten Levinas esittää, minä altistuu ehtoita toiselle, on toiselle äärettömässä vastuussa epäsymmetrisessä suhteessa. Toinen on aina ensimmäinen, ennen minää, *cogitoa*. Suhteessa toiseen korostuu Levinasin mukaan moraalinen ulottuvuutemme ennen totaliteettia. Tämä eettinen suhde toiseen ei anna mitään normatiivista ohjetta hyvästä ja pahasta, vaan on pikemminkin olemista ei-alistavassa suhteessa toiseen. Levinasin filosofia on totutkin yhdistämään teesiin “etiikka on ensimmäistä filosofiaa” ympärille. Teesi lausutaan myös *Etiikassa ja äärettömyydessä*. Tämä etiikan keskeinen teema saattaa toisaalta hämärtää Levinasin teemojen rikkautta: hän käsittelee mm. ruumiillisuutta ja aistimellisuutta, feminiinisyttä, rakkautta, isyyttä, kuolemaa, Jumalaa, kieltä, aikaa, olemista ja tietenkin toiseutta. Levinas-kääntäjä ja -tutkija Simon Critchley onkin esittänyt, että Levinasin filosofiassa keskeistä on pyrkimys kaivaa esiin maailmasuhteemme esteoreettiset kerrostumat, ja tässä työssä hän seuraa sellaisten fenomenologian kärkihahmojen kuin Martin Heideggerin ja Maurice Merleau-Pontyn jalanjälkiä, tosin varsinkin suhteessaan Heideggeriin erittäin kriittisesti.

Yksi ehkä konkreettisimpia ja hätkähdyttävimpiä teemoja Levinasilta aukeaa toisen kasvoissa. Hän puhuu kasvoista merkityksinä vailla kontekstia. Kasvojen paljauksessa, alastomuudessa ja herkkyydessä sinä olet sinä, et Sorbonnen professori, valtioneuvoston jäsen, sen ja sen poika, mitä passiin on kirjoitettu, tapa pukeutua, esittää itsensä. (S. 74)

Kasvoja ei voida asettaa objektiksi, totalisoida tai ymmärtää suhteessa johon muuhun, kuten heideggerilaisia välineitä työpajassa, vaan ne ovat merkitykselliset itse itsessään aukeamana totaliteetissa vaatien minua vastuullisuuteeni ja määrätessä: älä tapa. Tällaisena Levinasin etiikka liikuu perinteisen Järjen tuomioistuimen yli ruumiilliselle ja aistimelliselle tasolle, jossa konkreettinen alttius haavoittumiselle ja kivulle perustaa sosiaaliset suhteemme. Keskusteluissa tämä konkreettisuus on varsin kirkkaana läsnä ja suomennos tukee sitä oivalla tavalla.

Reijo Kupiainen